

УДК 711.455:615.838(477:100)
JEL classification: L83, Q56, I18, M10
[https://doi.org/10.31891/dsim-2026-15\(7\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2026-15(7))

АНАЛІЗ БАЛЬНЕОЛОГІЧНИХ КУОРТОРІВ УКРАЇНИ ТА СВІТУ: ЕКОЛОГІЧНІ, ЕКОНОМІЧНІ ТА УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ

ЛАПИЦЬКА Надія

доктор філософії, доцент кафедри хімії, технологій та фармації
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
<https://orcid.org/0000-0003-2431-4373>
e-mail: nadegda.lapitskaja@gmail.com

САВЧЕНКО Олеся

кандидат технічних наук, доцент кафедри хімії, технологій та фармації
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
<https://orcid.org/0000-0002-0385-7232>
e-mail: savchenkolm68@ukr.net

ПШЕНИЧНА Тетяна

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки і управління
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
<https://orcid.org/0000-0001-7701-2139>
e-mail: pshenychnat@ukr.net

У статті здійснено комплексний аналіз розвитку бальнеологічних курортів України та світу з урахуванням економічних, екологічних та управлінських аспектів. Проведено огляд наукових підходів до функціонування курортно-рекреаційної сфери, визначено ключові фактори ефективності та конкурентоспроможності. Досліджено сучасний стан бальнеологічних курортів України, виокремлено системні проблеми їх розвитку, зокрема низький рівень інвестицій, застарілу інфраструктуру та екологічні ризики. На основі аналізу економічних факторів встановлено вплив основних чинників на інвестиційну ефективність курортів. Запропоновано концептуальну модель розвитку галузі та обґрунтовано стратегічні напрями її модернізації.

Ключові слова: бальнеологічні курорти, готельно-ресторанний бізнес, wellness-туризм, екологізація, сталий розвиток, інвестиції, чиста приведена вартість, брендинг.

ANALYSIS OF BALNEOLOGICAL RESORTS IN UKRAINE AND WORLDWIDE: ENVIRONMENTAL, ECONOMIC, AND MANAGERIAL ASPECTS

LAPYTSKA Nadiia, SAVCHENKO Olesia, PSHENYCHNA Tetiana

T. H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium"

The article presents a comprehensive analysis of the development of balneological resorts in Ukraine and worldwide, with particular attention to their environmental, economic, and managerial dimensions. In the context of increasing global demand for health-oriented tourism and sustainable recreational services, balneological resorts have become an important component of regional economic development, public health improvement, and environmental management. The study examines contemporary scientific approaches to the functioning of the resort and recreation sector and identifies the key determinants of its efficiency, competitiveness, and long-term sustainability.

The research investigates the current state of balneological resorts in Ukraine and compares it with international practices implemented in leading spa destinations. Particular attention is paid to the rational use of natural therapeutic resources, including mineral waters, therapeutic muds, and favorable climatic conditions, which constitute the foundation of balneological tourism. The analysis reveals a number of systemic constraints that hinder the development of Ukrainian balneological resorts, including insufficient investment, obsolete infrastructure, inadequate marketing strategies, limited digitalization, weak integration into international tourism markets, and increasing environmental risks associated with the exploitation of natural resources.

Economic factors affecting the performance of balneological resorts are analyzed using investment and management approaches. The study emphasizes the importance of evaluating investment efficiency through financial indicators, including net present value (NPV), as well as assessing the influence of infrastructure modernization, service quality, innovation, and destination branding on the competitiveness of resort enterprises. Environmental aspects are considered from the perspective of sustainable resource management, ecological modernization, and the implementation of environmentally responsible management practices aimed at preserving natural healing resources for future generations.

Based on the conducted analysis, a conceptual model for the sustainable development of the balneological resort sector is proposed. The model integrates environmental sustainability, effective management, investment support, digital transformation, innovation, and strategic marketing into a unified framework for increasing competitiveness. The study substantiates priority directions for the modernization of the industry, including the introduction of sustainable management principles, enhancement of public-private partnerships, attraction of domestic and foreign investments, improvement of service quality, development of wellness tourism, and strengthening of regional and international cooperation. The findings may serve as a scientific basis for the formulation of public policies and management strategies aimed at ensuring the sustainable development and international competitiveness of balneological resorts in Ukraine.

Keywords: balneological resorts, hotel and restaurant business, wellness tourism, environmentalization, sustainable development, investments, net present value, branding.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасних умовах трансформації глобальної туристичної індустрії особливого значення набуває розвиток санаторно-курортної сфери як складової системи охорони здоров'я, рекреації та готельно-ресторанного бізнесу. За даними всесвітніх організацій сегмент оздоровчого туризму протягом останнього десятиліття демонструє стабільне зростання, зокрема за рахунок інтеграції медичних послуг, SPA-індустрії та екологічно орієнтованого сервісу [1, 2]. Для України це є дуже своєчасним і необхідним пріоритетом, адже все більше населення потребує різного роду реабілітації у зв'язку із психологічним і фізичним впливом повномасштабної війни та збільшенням випадків травматизму [3]. У цьому контексті санаторно-курортні заклади виступають не лише як інституції лікування і відновлення, але й як складні господарські комплекси, де поєднуються медичні, туристичні, готельні, ресторанный та екологічні функції.

Розглядаючи потенціал санаторно-курортної сфери в Україні можна стверджувати про його значимість і перспективність. Це зумовлено наявністю унікальних природних лікувальних ресурсів, таких як мінеральні води – понад 500 джерел [4], лікувальні грязі і кліматичні фактори. Це підтверджується діяльністю таких курортних центрів: Трускавець, Моршин, Східниця, Хмільник, Берегове тощо. Ці курорти мають багаторічну історію та довіру споживачів. Водночас, попри вагомий ресурсний потенціал, рівень розвитку санаторно-курортної справи в Україні поступається показникам провідних європейських курортів, таких як Баден-Баден або Карлові Вари, що свідчить про наявність структурних диспропорцій у функціонуванні галузі. У цьому зв'язку надважливе значення має інтеграція санаторно-курортної діяльності з готельно-ресторанним бізнесом, який формує значну частину доданої вартості та визначає якість сервісу. Разом із тим, у вітчизняній практиці спостерігається недостатній рівень екологізації готельно-ресторанного сектору при санаторіях, що проявляється у неефективному використанні ресурсів, відсутності систем екологічного менеджменту та низькому рівні впровадження «зелених» стандартів. За оцінками міжнародних досліджень, саме екологічно орієнтовані моделі гостинності формують конкурентні переваги на ринку wellness-туризму, оскільки сучасний споживач орієнтується не лише на лікувальний ефект, але й на екологічну безпеку середовища [5].

Слід зазначити, що розвиток бальнеологічних курортів як складової індустрії оздоровчого та медичного туризму відіграє значну роль в умовах трансформації світової економіки. Так, в роботі [6] розглядається концепція wellness-туризму як основи розвитку сучасних курортів, де бальнеологічні ресурси інтегруються у комплексні оздоровчі програми. Також акцентується увага на економічній ефективності туристичних дестинацій, зокрема у розвитку інвестицій в курортну інфраструктуру. При цьому потрібно звернути увагу на те, що бальнеологічні курорти виступають не лише як об'єкти надання оздоровчих послуг, але і як центри регіонального розвитку. Це дозволяє забезпечувати зайнятість населення, інвестиційну активність і надходження до бюджетів. При цьому європейський досвід розвитку бальнеологічних курортів вказує на те, що ключовими факторами успіху є державна підтримка, інновації та маркетинг територій [7].

Проаналізувавши все викладене вище можна сформулювати проблематику розвитку санаторно-курортної сфери України (рис. 1).

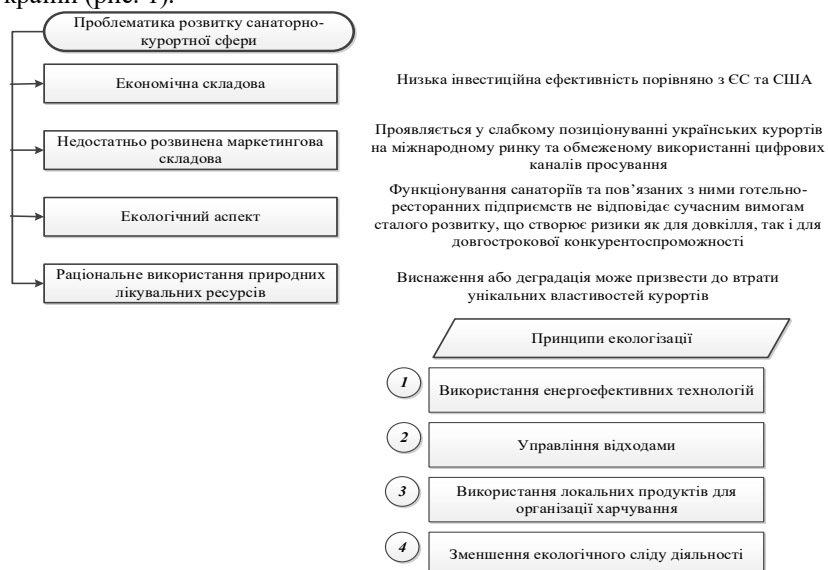

Рис. 1. Проблематика розвитку санаторно-курортної справи в Україні

Згідно із даними, наведеними на рис. 1, проблематика розвитку санаторно-курортної сфери в Україні полягає в необхідності переходу від традиційної моделі функціонування, орієнтованої переважно на лікування, до інтегрованої моделі. Така модель повинна поєднувати медичні послуги, високоякісний сервіс з проживання та харчування з екологічною відповідальністю. Важливо при цьому враховувати й ефективне економічне управління, що можна здійснювати шляхом впровадження сучасних систем обліку для готельно-ресторанного бізнесу в курортних регіонах.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Актуальність дослідження полягає у зростанні ролі санаторно-курортної сфери в умовах сучасних соціально-економічних та екологічних трансформацій, що супроводжуються підвищенням попиту на оздоровчі послуги та необхідністю забезпечення сталого розвитку рекреаційних територій. Водночас актуальність зумовлена потребою екологізації діяльності санаторно-курортних закладів і пов'язаного з ними готельно-ресторанного бізнесу, що стає ключовим чинником конкурентоспроможності на глобальному ринку wellness-туризму. У цьому контексті виникає необхідність наукового обґрунтування ефективних підходів до управління природними ресурсами, підвищення економічної результативності функціонування курортів, а також удосконалення маркетингових та обліково-аналітичних механізмів їх діяльності, що забезпечують інтеграцію санаторно-курортної сфери у сучасні міжнародні тенденції розвитку.

Об'єктом дослідження є санаторно-курортна сфера як складна соціально-економічна та природно-рекреаційна система, що включає бальнеологічні курорти, санаторії, а також пов'язані з ними підприємства готельно-ресторанного бізнесу.

Предметом дослідження є економічні, екологічні та управлінські процеси функціонування і розвитку бальнеологічних курортів. Вивчали механізми екологізації санаторно-курортної діяльності, особливості інтеграції готельно-ресторанного бізнесу у курортну систему, економічну ефективність використання природних лікувальних ресурсів, інструменти управління, маркетингового та обліково-аналітичного забезпечення діяльності санаторіїв.

Метою дослідження є комплексний аналіз функціонування бальнеологічних курортів України та світу, обґрунтування напрямів їх сталого розвитку на основі екологізації діяльності та підвищення ефективності управління ресурсами.

Для досягнення поставленої мети були сформульовані завдання: проаналізувати сучасний стан і тенденції розвитку санаторно-курортної сфери у світі та в Україні; оцінити природно-ресурсний потенціал бальнеологічних курортів як основу їх функціонування, визначити основні екологічні проблеми функціонування курортів та обґрунтувати напрями їх вирішення, провести економічну оцінку ефективності діяльності курортів із використанням показників інвестиційної результативності, обґрунтувати концептуальну модель розвитку бальнеологічних курортів на засадах сталого розвитку, розробити практичні рекомендації щодо екологізації готельно-ресторанного бізнесу та підвищення ефективності управління санаторно-курортними підприємствами.

Методи дослідження: методи аналізу та синтезу, порівняльний метод, статистичний аналіз, економічні розрахунки, економетричне моделювання, системний підхід.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Санаторно-курортна сфера у світі за останнє десятиліття трансформувалася у висококонкурентний сегмент глобального ринку оздоровчого туризму, що інтегрує медичні, рекреаційні та готельно-ресторанні послуги. За даними Global Wellness Institute, обсяг світової wellness-економіки у 2022–2023 рр. перевищив 5 трлн дол. США, при цьому сектор wellness-туризму демонструє одні з найвищих темпів зростання серед усіх видів туристичної діяльності [1]. Водночас, згідно з оцінками World Tourism Organization, після пандемічного спаду відбувається активне відновлення туристичних потоків, зокрема у сегменті медичного та санаторно-курортного туризму [8]. Все це робить актуальним дослідження можливостей розвитку санаторно-курортної сфери та готельно-ресторанного бізнесу в Україні. Варто також зважати на тенденцію до збільшення кількості людей із особливими потребами внаслідок бойових дій на території нашої держави [3], що посилює значення санаторіїв, реабілітаційних комплексів і курортів, у тому числі й бальнеологічних. У цьому зв'язку перспективним є аналіз динаміки світового ринку wellness-туризму (рис. 2).

Дані, наведені на рис. 2, свідчать про динаміку розвитку світового ринку wellness-туризму впродовж 2015–2023 років на основі узагальнених даних Global Wellness Institute. Аналіз часової динаміки дозволяє виокремити декілька ключових етапів розвитку: 1. Період сталого зростання (2015–2019 рр.). в цей період обсяг ринку зріс з 3,7 до 4,9 трлн доларів США, що свідчить про високий попит на оздоровчі послуги та активний розвиток санаторно-курортної і wellness-інфраструктури. 2. Кризовий спад (2020 р.). на даному етапі діяльності спостерігалось зниження до 4,1 трлн доларів США, що зумовлено глобальними обмеженнями мобільності та зниженням туристичних потоків викликане пандемією COVID-19. 3. Посткризове відновлення (2021–2023 рр.). В цей період ринок демонстрував швидке відновлення та перевищення докризового рівня, досягнувши 5,2 трлн доларів США у 2023 році.

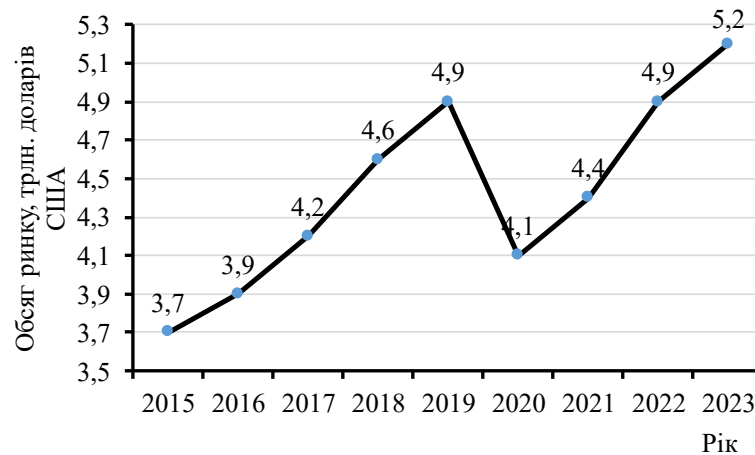

Рис. 2. Динаміка світового ринку wellness-туризму

Отримані результати підтверджують, що санаторно-курортна та wellness-сфера є стійкою до кризових явищ у довгостроковій перспективі. Також можна стверджувати, що попит на оздоровчі послуги має структурний, а не ситуативний характер, а ключовими драйверами зростання виступають екологізація послуг, інтеграція медицини і туризму, розвиток готельно-ресторанного сервісу. Таким чином, навіть попри кризові явища, галузь демонструє стійку позитивну динаміку, що обґрунтовує доцільність інвестицій у розвиток санаторно-курортної сфери, зокрема в Україні.

Враховуючи дані, наведені на рис. 2 та ситуацію, що склалася в Україні на сьогодні, важливо здійснити порівняльну характеристику розвитку курортної сфери за світовими регіонами (табл. 1). Це дасть можливість зрозуміти особливості діяльності українських курортів порівняно зі світовими.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика розвитку курортної сфери

Регіон	Особливості	Рівень розвитку
Європейський Союз	Історичні курорти, медична інтеграція	Високий
Сполучені Штати Америки	Приватна медицина, wellness-індустрія	Дуже високий
Країни Азії	SPA, традиційна медицина	Високий
Україна	Природні ресурси, санаторна модель	Середній

Виходячи із наведених у табл. 1 даних можна стверджувати, що світовий ринок санаторно-курортних послуг характеризується значною регіональною деформацією. У країнах Європейського Союзу провідними центрами залишаються такі курорти, як Карлові Вари та Баден-Баден, де поєднуються традиційні методи лікування з сучасними медичними технологіями. У США акцент робиться на високотехнологічних wellness-центрах, тоді як в країнах Азії – на поєднанні традиційної медицини та SPA-послуг.

Характеризуючи стан санаторно-курортної сфери України слід відзначити її важливе місце у Східноєвропейському регіоні. Це пов'язано із наявністю природних лікувальних ресурсів і саме цим відрізняє модель української санаторно-курортної сфери від моделей інших країн світу. За даними Державної служби статистики України, до початку повномасштабної війни в країні функціонувало понад 250 санаторно-курортних закладів [9]. Основними центрами є Трускавець, Моршин, Східниця, Закарпатські та Одеські курорти. Разом із тим, галузь зазнала значних втрат через економічну нестабільність та військові дії, що потребує наукового обґрунтування щодо відновлення цієї сфери бізнесу гостинності. У цьому зв'язку важливо оцінити природно-ресурсний потенціал бальнеологічних курортів оскільки це важливо для санаторно-курортної сфери. Саме природно-ресурсний потенціал визначає спеціалізацію, конкурентоспроможність та довгострокову стійкість розвитку курортів. Слід зазначити, що якість, унікальність та раціональність використання природних лікувальних ресурсів напряду впливає на структуру природно-ресурсного потенціалу того чи іншого регіону.

Розглядаючи основні компоненти, за якими курорти відносять до бальнеологічних, можна відмітити наступні: мінеральні води різного хімічного складу; лікувальні грязі (пілоїди); кліматичні ресурси; ландшафтно-рекреаційні ресурси. Для наочності структуру природно-ресурсного потенціалу бальнеологічних курортів наведено на рис. 3.

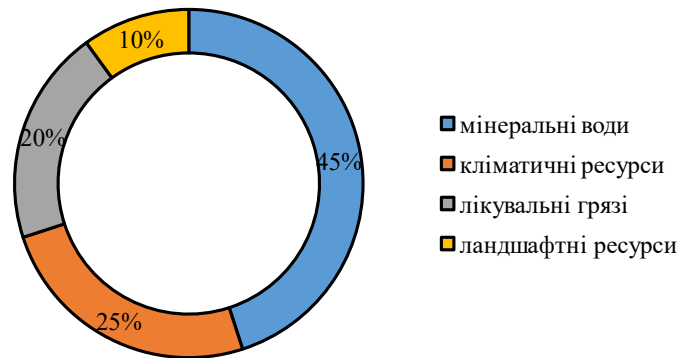

Рис. 3. Структура природних ресурсів у санаторно-курортній сфері

Згідно із даними, наведеними на рис. 3, домінуючу роль у структурі природних ресурсів відіграють мінеральні води, що підтверджує їх ключове значення у функціонуванні курортів. Саме тому всі світові бальнеологічні курорти формуються навколо унікальних природних ресурсів. Наприклад, у Карлових Варах налічується понад 60 джерел термальних вод. Термальні води Баден-Бадена характеризуються значним вмістом мінеральних речовин. У Віші – лікувальні води для гастропротекторних захворювань. При цьому потрібно відзначити, що Україна належить до країн із високим рівнем забезпеченості бальнеологічними ресурсами – понад 500 джерел мінеральних вод різного типу. Саме в Україні добувають унікальну мінеральну воду «Нафтуся» (у Трускавці); води для лікування хвороб шлунково-кишкового тракту у Моршині. Східниця характеризується наявністю приблизно 30 джерел лікувальних вод, а Куяльник – лікувальними грязями. Проте не зважаючи на значний потенціал України, ефективність використання природних ресурсів залишається низькою. Основні проблеми полягають у нераціональному використанні мінеральних вод, відсутності системи екологічного моніторингу, деградації окремих ресурсів, слабкій інтеграції з готельно-ресторанним сектором. Особливо це актуально для курортів типу Куяльник, де спостерігається погіршення екологічного стану.

Враховуючи те, що однією з проблем у діяльності бальнеологічних курортів України є відсутність системи екологічного моніторингу, важливо розглянути поняття екологічного навантаження. Екологічне навантаження – це ступінь негативного впливу на природні ресурси курортів внаслідок їх використання, інфраструктурного розвитку, забруднення та інших факторів. Саме тому доцільно вивчити рівень екологічного навантаження на ресурси курортів. Дані наведено на рис. 4.

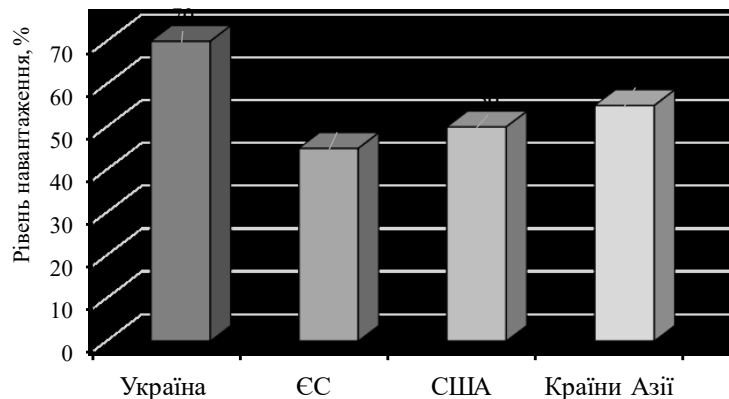

Рис. 4. Рівень екологічного навантаження на ресурси курортів

(узагальнено на основі Європейського агентства з навколишнього середовища, Всесвітньої організації охорони здоров'я та Державної служби статистики України)

За даними Європейського агентства з навколишнього середовища (ЕЕА) низьким і безпечним рівнем екологічного навантаження є 0–30%. У разі якщо рівень навантаження складає 31–60% – це середній або помірний рівень. Дуже високому, небезпечному рівню екологічного навантаження відповідає від 81% до 100%. Згідно з даними, наведеними на рис. 4, в Україні спостерігається підвищений рівень екологічного навантаження порівняно з іншими регіонами світу. Це значення свідчить про необхідність пошуку екологічних рішень для ефективної діяльності бальнеологічних курортів оскільки саме екологічна ефективність є ключовим фактором довгострокового розвитку курортів. У цьому зв'язку важливо розвивати санаторно-курортний сектор України за європейським прикладом, тобто трансформувати систему від традиційної моделі «санаторій + їдальня» до інтегрованої системи wellness-готелю з медичним компонентом. Такий підхід є характерним для провідних курортів, таких як Баден-Баден чи Карлові Вари. Таким чином можна стверджувати, що готельно-ресторанний сектор у структурі санаторно-курортних комплексів виконує

функції із забезпечення комфортного проживання пацієнтів, формування лікувально-дієтичного харчування. Також дозволяє створювати додаткові сервіси такі як SPA, wellness, гастрономія та дозволяє підвищити економічну ефективність діяльності курорту. Враховуючи все це для розвитку курортної справи має готельно-ресторанний бізнес, що підтверджено світових курортів. З метою аналізу діяльності готельно-ресторанного бізнесу в умовах санаторно-курортного сектору важливо розглянути структуру доходів санаторно-курортних комплексів (рис. 5).

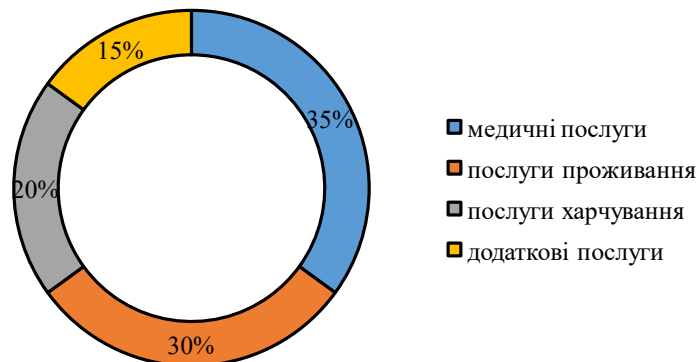

Рис. 5. Структура доходів санаторно-курортних комплексів
(результати узагальнено на основі даних Global Wellness Institute та World Tourism Organization)

Згідно із наведеними даними (рис. 5) внесок готельно-ресторанного бізнесу, а саме проживання і харчування, сягає 50% доходу санаторно-курортних комплексів. Це підтверджує його визначальну роль у формуванні економічної ефективності санаторно-курортних комплексів, проте їх основним напрямком діяльності все ж визначаються медичні послуги – лікування, діагностика та оздоровчі процедури. При цьому важливе значення має екологічний фактор, оскільки природні лікувальні ресурси є основою функціонування бальнеологічних курортів. Саме деградація природних ресурсів безпосередньо впливає на ефективність оздоровчих послуг та конкурентоспроможність курортів.

У цьому зв'язку важливо розглянути основні екологічні проблеми функціонування курортів. Можна виділити чотири основні екологічні проблеми з якими стикаються у санаторно-курортній сфері. Першою проблемою є нераціональне використання мінеральних вод, що пов'язано із перевищенням допустимих обсягів видобутку, порушенням гідрогеологічного балансу, зменшенням лікувальних властивостей вод. Особливо це актуально для курортів типу Трускавець, де існують ризики виснаження джерел.

Другою екологічною проблемою у санаторно-курортній сфері є деградація лікувальних грязей. До неї відноситься зменшення запасів пілоїдів, погіршення їх фізико-хімічних властивостей та антропогенний вплив. Ця проблема найбільш характерна для Куяльнику.

Третьою проблемою, що характерна не лише для санаторно-курортного сектору, а й для готельно-ресторанного бізнесу загалом, є забруднення навколишнього середовища, що включає неефективне очищення стічних вод, накопичення відходів та забруднення повітря.

Четверта екологічна проблема – це високе ресурсоспоживання готельно-ресторанного бізнесу загалом і санаторно-курортних комплексів зокрема. Ця проблема на сьогодні є найбільш хвилюючою для усієї індустрії гостинності, адже вона пов'язана із значними витратами води та енергії, низьким рівнем енергоефективності та відсутністю системи екологічного менеджменту, що дуже сильно впливає на діяльність підприємств і «підживлює» всі попередньо сформульовані проблеми.

Зважаючи на це важливо сформулювати стратегії розвитку санаторно-курортної сфери. Однак слід зазначити, що це не можливо зробити без економічного і маркетингового аналізу. Тому на наступному етапі вважали за доцільне розглянути економічну ефективність діяльності санаторно-курортних комплексів, адже саме вона є визначальним чинником сталого розвитку, інноваційної привабливості та конкурентоспроможності ринку гостинності.

Економічна ефективність функціонування санаторно-курортних комплексів виражається через показники рентабельності інвестицій та чистої приведеної вартості. Вона формується під впливом комплексу взаємопов'язаних факторів, які мають як внутрішній (операційний), так і зовнішній (ринковий та інституційний) характер. При цьому специфіка санаторно-курортної діяльності зумовлює домінування природно-ресурсної складової та сервісної якості над класичними фінансовими параметрами, що відрізняє галузь від інших сегментів туристичної індустрії. Тому визначальними факторами, що формують економічну ефективність санаторно-курортних комплексів є (рис. 6):

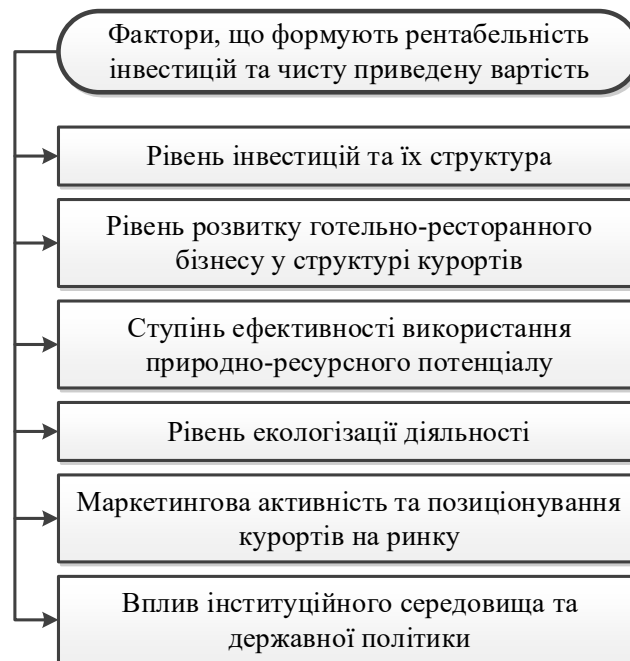

Рис. 6. Фактори, що формують економічну ефективність санаторно-курортних комплексів

У міжнародній практиці курортів ЄС та США інвестиції мають довгостроковий характер і спрямовуються не лише у матеріально-технічну базу, але й у розвиток сервісу, цифрових технологій та екологічної інфраструктури. Це забезпечує стабільні грошові потоки та, відповідно, позитивні значення чистої приведеної вартості навіть за високих початкових витрат. В Україні ж інвестиції часто мають фрагментарний характер і спрямовані переважно на підтримання існуючої інфраструктури. Це знижує потенціал генерації майбутніх доходів і обмежує значення як рентабельності інвестицій, так і чистої приведеної вартості.

Проведений аналіз показує, що у країнах ЄС частка доходів від проживання та харчування сягає у санаторно-курортних комплексах становить 50–60% загального обсягу, тоді як в Україні цей показник є нижчим і супроводжується меншою маржинальністю. Високий рівень сервісу, диверсифікація гастрономічних пропозицій та інтеграція wellness-послуг у готельний продукт забезпечують зростання середнього чеку та тривалості перебування відвідувачів, що прямо впливає на збільшення грошових потоків і, відповідно, на зростання чистої приведеної вартості.

Не менш важливим є ступінь ефективності використання природно-ресурсного потенціалу. У країнах із розвинутою курортною індустрією, наприклад, Німеччина, Чехія, Японія природні ресурси використовуються в межах чітко регламентованих норм із застосуванням систем моніторингу, що забезпечує їх довгострокову відтворюваність. Це створює стабільну базу для функціонування курортів і формує прогнозовані доходи. В Україні ж нерациональне використання мінеральних вод та лікувальних грязей призводить до їх часткової деградації, що знижує привабливість курортів і негативно впливає на фінансові результати.

Окрему роль у формуванні економічної ефективності відіграє рівень екологізації діяльності. Дослідження показують, що впровадження енергоефективних технологій, систем очищення води та управління відходами дозволяє знизити операційні витрати на 20–40%. У довгостроковій перспективі це дозволить підвищити чисті грошові потоки, що позитивно вплине на чисту приведену вартість. Крім того, екологічна сертифікація підвищує ринкову привабливість курортів, що опосередковано збільшує доходи. В Україні ж низький рівень екологізації призводить до зростання витрат і зниження конкурентоспроможності.

Важливим фактором є також маркетингова активність та позиціонування курортів на ринку. У світовій практиці використовується комплексний маркетинг, що включає цифрові канали, брендинг територій та формування унікальних пропозицій, таких як wellness, medical SPA, detox-програми. Це забезпечує стабільний попит і високий рівень завантаженості курортів. В Україні маркетингова діяльність часто є недостатньо розвинутою, що призводить до сезонності попиту та недозавантаження потужностей, а отже й до зниження рентабельності інвестицій.

Порівняльний аналіз також засвідчує значний вплив інституційного середовища та державної політики. У країнах ЄС функціонують ефективні механізми підтримки курортів, включаючи податкові пільги, державні інвестиції та страхову медицину, що забезпечує стабільний потік відвідувачів. Це створює сприятливі умови для інвесторів і підвищує значення чистої приведеної вартості. В Україні відсутність системної державної підтримки та нестабільність нормативно-правового середовища виступають стримуючими факторами.

При цьому у світовій практиці домінує інтегрований підхід до розвитку курортів, що забезпечує високі значення рентабельності інвестицій на рівні 15–20% та позитивні значення чистої приведеної вартості. В Україні ж фрагментарність розвитку, недостатня екологізація та низький рівень сервісу зумовлюють значно нижчі показники ефективності. Так, рентабельність інвестицій знаходиться на рівні 6–10%, що підтверджує необхідність комплексної модернізації галузі.

Таким чином, результати дослідження свідчать, що підвищення економічної ефективності санаторно-курортної сфери можливе лише за умови системного впливу на всі визначені фактори, із пріоритетом розвитку сервісної складової та екологізації діяльності, що відповідає сучасним тенденціям сталого розвитку.

Відповідно до наведених вище даних щодо економічного та екологічного аналізу встановлено, що проблеми функціонування санаторно-курортної сфери носять системний характер. Це проявляється у низьких показниках рентабельності інвестицій, недостатній ефективності використання природно-ресурсного потенціалу та високому рівні екологічного навантаження. Саме тому формування стратегії розвитку галузі має базуватися на інтегрованому підході, який поєднує економічну доцільність, екологічну безпеку та підвищення якості сервісу. Встановлено, що ключовим фактором впливу на ефективність функціонування курортів є інвестиції. Відтак стратегія розвитку має передбачати залучення довгострокових інвестицій у модернізацію інфраструктури, розвиток публічно-приватного партнерства, впровадження цифрових технологій та формування інвестиційно привабливого середовища. У країнах ЄС реалізація подібних стратегій забезпечує стабільні значення рентабельності інвестицій на рівні 15–18%, тоді як в Україні потенціал цього напрямку залишається недостатньо реалізованим.

Крім того, вагомий вплив на розвиток і привабливість санаторно-курортної сфери має сервісна складова. У цьому зв'язку ключовим напрямом є трансформація готельно-ресторанного сектору у структурі курортів. Це передбачає перехід до моделей wellness і medical SPA, впровадження індивідуалізованих програм харчування, розвиток гастрономічного туризму, підвищення стандартів сервісу. Так, у міжнародній практиці, наприклад, на курортах Європи та Азії, саме інтеграція медичних та готельних послуг забезпечує зростання доходів і підвищення чистої приведеної вартості інвестиційних проєктів.

З урахуванням виявлених екологічних проблем, ключовим напрямом розвитку також є й впровадження принципів екологізації, що включає раціональне використання природних ресурсів, впровадження енергоефективних технологій, використання відновлюваних джерел енергії, запровадження систем екологічного менеджменту. За даними European Commission, впровадження екологічних практик дозволяє знизити операційні витрати до 30%, що безпосередньо впливає на зростання рентабельності інвестицій.

Окрім зазначених факторів, критичне значення має стратегічне управління маркетинговою діяльністю санаторно-курортних комплексів. У сучасних умовах саме динаміка та структура споживчого попиту виступають головними детермінантами формування доходів та забезпечення фінансової стійкості рекреаційних підприємств. Ефективна маркетингова стратегія в цій галузі повинна бути комплексною. Формування та позиціонування бренду курорту, оскільки сильний бренд підвищує рівень впізнаваності та формує довгострокову лояльність клієнтів. Цифровізація маркетингових комунікацій з активним впровадження інструментів SMM, SEO-оптимізації, контекстної реклами та зручних систем онлайн-бронювання. Диверсифікація цільових сегментів, що дозволить розширити клієнтську базу шляхом орієнтації на різні вікові та соціальні групи – від молоді, що цікавиться профілактикою, до осіб, які потребують спеціалізованої медичної реабілітації. Стимулювання попиту на wellness-послуги та медичний туризм, оскільки поєднання традиційної бальнеології з сучасними оздоровчими практиками дозволяє залучити нові сегменти споживачів, орієнтованих на концепцію здорового способу життя та превентивну медицину.

Досвід провідних країн ЄС демонструє, що інтегрований підхід до маркетингу дозволяє не лише згладжувати сезонні коливання попиту, а й забезпечувати стабільно високий рівень завантаженості курортів (на рівні 70–80%). Для порівняння, така операційна ефективність стає фундаментом для реінвестування прибутків у модернізацію інфраструктури та підвищення якості медичного обслуговування, що є критично необхідним для українських курортів у процесі їх інтеграції до європейського рекреаційного простору.

Отже, сформульовані стратегічні напрями розвитку створюють підґрунтя для підвищення економічної ефективності, зростання інвестиційної привабливості та забезпечення сталого розвитку санаторно-курортної сфери.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Проведене дослідження дозволило сформувати цілісне уявлення про сучасний стан, проблематику та закономірності розвитку санаторно-курортної сфери в Україні та світі з урахуванням економічних, екологічних і управлінських аспектів. У роботі обґрунтовано необхідність комплексного розгляду курортної сфери як інтегрованої системи, де природно-ресурсний потенціал, готельно-ресторанний бізнес та інституційне середовище формують єдиний механізм створення економічної та соціальної цінності. Узагальнення результатів свідчить, що ключовою особливістю санаторно-курортної сфери є її подвійна

природа: з одного боку, вона базується на використанні унікальних природних лікувальних ресурсів, а з іншого – функціонує як висококонкурентний сегмент туристично-сервісної економіки. Саме ця дуальність визначає специфіку формування ефективності, де поряд із класичними економічними показниками вагому роль відіграють екологічні обмеження, якість сервісу та рівень інтеграції з готельно-ресторанним бізнесом.

Результати дослідження підтверджують, що Україна володіє значним природно-ресурсним потенціалом, який за своїми характеристиками не поступається провідним світовим курортам. Водночас наявний потенціал використовується недостатньо ефективно, що проявляється у відносно низьких показниках інвестиційної привабливості та економічної віддачі. Це дозволяє стверджувати, що основною проблемою розвитку галузі є не обмеженість ресурсів, а недосконалість механізмів їх використання та управління.

Важливим результатом є встановлення системного взаємозв'язку між рівнем розвитку готельно-ресторанного бізнесу, ступенем екологізації діяльності та економічною ефективністю функціонування курортів. Доведено, що підвищення якості сервісу, впровадження екологічних технологій та ефективне управління ресурсами мають мультиплікативний ефект, який проявляється у зростанні доходів, оптимізації витрат і підвищенні довгострокової стійкості галузі. У цьому контексті санаторно-курортна сфера розглядається не лише як сегмент охорони здоров'я чи туризму, а як комплексна система, здатна генерувати значну додану вартість. Водночас результати дослідження виявили наявність системних дисбалансів у розвитку галузі, зокрема недостатній рівень інвестицій, обмежену інтеграцію інноваційних технологій, низький рівень екологізації та недостатню ефективність маркетингових стратегій. Ці фактори формують бар'єри для повноцінної реалізації потенціалу санаторно-курортної сфери та знижують її конкурентоспроможність на міжнародному ринку.

Узагальнюючи отримані результати, можна констатувати, що перспективи розвитку санаторно-курортної сфери пов'язані з переходом до моделі сталого розвитку, яка передбачає гармонізацію економічних інтересів із вимогами екологічної безпеки та соціальної ефективності. Такий підхід дозволяє розглядати курорти як елементи «зеленої економіки», що поєднують оздоровчу функцію з раціональним природокористуванням і високоякісним сервісом.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку пов'язані з поглибленням міждисциплінарного підходу до вивчення санаторно-курортної сфери. Зокрема, актуальним є розвиток економетричних моделей оцінки ефективності з урахуванням екологічних факторів, дослідження впливу цифровізації на функціонування курортів, а також аналіз поведінкових аспектів споживачів wellness-послуг. Окремого значення набуває вивчення механізмів інтеграції санаторно-курортної сфери у міжнародний туристичний простір, що потребує розробки нових підходів до маркетингу та брендингу територій. Крім того, перспективним напрямом є дослідження економічної ефективності впровадження екологічних стандартів у готельно-ресторанному бізнесі, а також розробка моделей управління природними ресурсами, які забезпечують їх довгострокове збереження. Не менш важливим є аналіз ролі державної політики у стимулюванні розвитку галузі, зокрема через механізми фінансової підтримки, регулювання та інституційного забезпечення.

Таким чином, проведене дослідження створює науково-методичну основу для подальшого розвитку санаторно-курортної сфери та формує підґрунтя для розробки ефективних управлінських рішень, спрямованих на підвищення її конкурентоспроможності та забезпечення сталого розвитку в умовах сучасних викликів.

Література

1. The Global Wellness. Economy: Looking. Beyond COVID WELLNESS TOURISM SPAS THERMAL/MINERAL SPRINGS. веб-сайт: URL: https://globalwellnessinstitute.org/wp-content/uploads/2022/02/GWI-WE-Monitor-2021_Wellness-Tourism.pdf
2. Global Wellness Institute. Wellness Economy Report. 2022.
3. Лапицька Н., Большак В. Розробка стратегії інклюзивного обслуговування у готелях // Scientific journal «Development service industry management». 2025. № 3. С. 63–69. [https://doi.org/10.31891/dsim-2025-11\(9\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2025-11(9))
4. Бендик О. О. Рекреаційні ресурси України: навч. посіб. Київ, 2009. 400 с.
5. Smith M., Puczkó L. Health and Wellness Tourism // Routledge, 2013. <https://doi.org/10.4324/9780080942032>
6. Travis J.W., Ryan R.S. Wellness Workbook. Berkeley: Ten Speed Press, 2004. 384 p.
7. Antunes, V., Gonçalves, G., & Estevão, C. (RE)thinking thermalism in europe from the strategic communication perspective: a theoretical reflection // GeoJournal of Tourism and Geosites. 2022. 44(4), 1200–1208. <https://doi.org/10.30892/gtg.44403-935>
8. UNWTO World Tourism Barometer May 2020 Special focus on the Impact of COVID-19 (Summary). веб-сайт: URL: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284421817>
9. Державна служба статистики України. Статистичний щорічник України. Київ, 2021

References

1. Global Wellness Institute. (2021). *The global wellness economy: Looking beyond COVID. Wellness tourism, spas, thermal/mineral springs*. https://globalwellnessinstitute.org/wp-content/uploads/2022/02/GWI-WE-Monitor-2021_Wellness-Tourism.pdf
2. Global Wellness Institute. (2022). *Wellness economy report 2022*.
3. Lapytska, N., & Bolshak, V. (2025). Rozrobka stratehii inkliuzyvnoho obsluhovuvannya u hoteliakh. *Scientific Journal "Development Service Industry Management,"* (3), 63–69. [https://doi.org/10.31891/dsim-2025-11\(9\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2025-11(9))
4. Bendyk, O. O. (2009). *Rekreatsiini resursy Ukrainy*. Kyiv.
5. Smith, M., & Puczkó, L. (2013). *Health and wellness tourism*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780080942032>
6. Travis, J. W., & Ryan, R. S. (2004). *Wellness workbook* (3rd ed.). Ten Speed Press.
7. Antunes, V., Gonçalves, G., & Estevão, C. (2022). (RE)thinking thermalism in Europe from the strategic communication perspective: A theoretical reflection. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 44(4), 1200–1208. <https://doi.org/10.30892/gtg.44403-935>
8. United Nations World Tourism Organization. (2020). *UNWTO World Tourism Barometer: May 2020. Special focus on the impact of COVID-19 (Summary)*. <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284421817>
9. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2021). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy*. Kyiv.